

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Велка Александрова Попова – Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология

докторска програма *Български език*

Автор: Олга Васкова Моллова Чапърва

Тема: *Функционално-семантичното поле на локативността в съвременния български и руски език*

Научен ръководител: доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед №РД-21-1501 от 14.07.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Функционално-семантичното поле на локативността в съвременния български и руски език“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма *Български език*. Автор на дисертационния труд е Олга Васкова Моллова Чапърва – докторантка в редовна форма на обучение към Катедрата по български език с научен ръководител доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Олга Васкова Моллова Чапърва комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Той включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;

- справка за спазване на специфичните изисквания на Филологическия факултет на ПУ.

Докторантката е приложила 6 публикации по темата на дисертационния труд, като три от тях са апробирани на солидни международни форуми в чужбина. Олга Моллова се включва и в множество разнообразни академични събития, свидетелство за което са нейните участия в 9 научни конференции, 4 научно-практически семинара, 3 международни младежки фестивала, един дискуссионен форум.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Олга Моллова завършва специалността Руска филология през 2013 г. (бакалавърска степен) и специалността Актуална русистика през 2014 г. (магистърска степен), а от 2017 г. е редовна докторантка в Катедрата по български език на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Професионалната ѝ реализация е изцяло свързана с преподавателска работа. От 2014 г. тя е хоноруван асистент по практически руски език в ПУ, а от 2021 г. е назначена като редовен преподавател по руски език в УХТ – Пловдив.

Признание за солидната филологическа подготовка на Олга Моллова е Плакетът за отличен успех, с който тя е удостоена от Филологическия факултет на ПУ през 2015 г. Професионалната ѝ биография е кратка като време, но съдържателно наситена. Наред с преподавателските си ангажименти, Олга Моллова участва в 17 форума (4 от които в Русия и Сърбия), в 2 специализации в чужбина, а също така публикува 8 статии в научни издания (6 от които са свързани с темата на дисертационния труд и са предмет на обсъждане в настоящата рецензия).

Сред получените от Олга Моллова отличия и награди бих искала да открия тези, които допълват отличната представа за нейната изследователска работа през годините на докторантурата, а именно: специалната награда на XVIII национална научна конференция за студенти и докторанти „Слово и памет“, Пловдивски университет, 2016 г. и I-вото място в номинацията „Лучший стендовый доклад“ в Международната научна конференция за млади учени „День науки – 2019“, Алтайски държавен педагогически университет, 2019 г.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Предложеният за обсъждане труд на докторантката Олга Моллова Чапърова „Функционално-семантичното поле на локативността в съвременния български и руски език“ разглежда значима за съвременната лингвистика проблематика. Това е първото цялостно и детайлно съпоставително изследване на ФСП на тази категория в двата славянски езика. В него

се предлага пълно актуално описание езиковите средства за изразяване на *локативност* (ЛЕ) в български и руски (лексикални, фразеологични, морфологични, синтактични), което компенсира отсъствието на аналогично изследване в лингвистичната традиция досега.

Трудът има приносен характер както в общотeorетичен, така и в практико-приложен аспект. Анализът на ЛЕ, систематизацията и класификацията им, както и направените обобщения биха могли да допълнят с нови данни съществуващите до момента типологични описания на славянските езици. Съществена е и практико-приложна стойност на резултатите от този труд както за преподаването на български език на рускоговорещи, така и за преподаването на руски език на българи.

4. Познаване на проблема

Олга Моллова отлично познава българската и руската традиция в изследванията по проблематиката на дисертационния труд. Тя с лекота се ориентира в сложната и многолика научна продукция, което ѝ дава възможност да оцени адекватно постигнатото и да се насочи към разработването на белите полета. Теоретичната подготвеност и изключително задълбоченото познаване на проблема ясно се открояват в подхода на докторантката към прегледа на литературните източници, в който ясно прозират нейната самостоятелност, аналитичност и критичност.

5. Методика на изследването

Избрана е подходяща теоретична основа за разгръщане на конкретното проучване, което само по себе си е гаранция и за адекватността на получените резултати. Във връзка с това бих искала да изкажа адмирациите за отличното познаване на Модела на функционалната граматика от страна на авторката. Той е пълноценно представен в текста в неговата сложност, екстраполирана, както в трудовете на А. Бондарко, така и в „прочита“ на други учени.

В проучването се използва комплекс от изследователски методи, сред които доминират описателният и съпоставителният метод, което именно позволява на авторката не само да постигне пълноценна дескрипция на таксономичния материал, но и да открие особеностите на всеки от сравняваните езици при езиковото изразяване на пространствените отношения.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Във фокуса на рецензирания труд са езиковите средства за изразяване на категорията *локативност* в съвременния български и руски език. Предмет на изследването са структурната специфика на функционално-семантичното поле (ФСП) на локативността, формално-

семантичните характеристики, както и проявите на междуезикова симетрия и асиметрия при изразяването на пространствена семантика.

В теоретичната база на проучването заляга теорията на А. В. Бондарко за функционално-семантичните категории (ФСК) и функционално-семантичните полета (ФСП), както и трудовете и изследванията на българските лингвисти И. Куцаров, С. Иванчев, К. Иванова, А. Минчева, В. Станков, Ст. Стойчев, Кр. Чакърва и др. Солидната емпирична база обхваща езиков материал, ексцерпиран от няколко източника, а именно: български и руски фразеологични речници, двуезични (руско-български) речници, Българския национален корпус, Националният корпус на руския език, български печатни издания 1998 – 2022 г.

Текстът на дисертацията, разположен на 168 страници, е структуриран оптимално в увод, четири глави, заключение, библиография, ексцерпирани източници. При това библиографията, включваща 300 заглавия на български, руски и английски език, сама по себе си е свидетелство за информираността на докторантката по темата на дисертационния труд.

В **Увода** се въвежда темата, като при това се поставя акцент на нейната актуалност, определят се основните цели и задачи; посочват се използваните методи и източниците на илюстративния ексцерпиран материал; отбелязва се теоретичната и практическата значимост на проучването. При представянето на тази информация обаче на места е допусната известна предпоставеност, която не е допустима във въвеждащата част на един текст, в която основната линия на изложение представя нещата като намерения, а не като готови резултати. Така например още в самото начало на текста се сблъскваме с експликация на този обратен ракурс в декларацията: „Анализът на научните постановки за ФСП обосновава избора ни да разглеждаме локативността като ФСП“ (стр. 6), тъй като анализът, за който става дума предстои, а тук той се посочва като обосновка за избор. Аналогични случаи се наблюдават и след това в тази част, срв.:

- на стр. 7: „Логично следствие от изложения анализ е допускането на съществуване на *квазиядро на ФСП на локативността* в макроядрото на казуалността в съвременния български език – адвербиалните средства за изразяване на пространствени отношения.“

- на стр. 8: „Подробният и изчерпателен анализ за разбирането на понятието локативност (за повече подробности вж. Трета глава, част 3. Функционално-семантичното поле на локативността в съвременния български и в руския език) е достатъчно убедителен аргумент за избора ни на модели за изразяване на локативността.“

Първа глава, назована „Пространството в езика – философски аспекти и етнолингвистични параметри“, съдържа обзор на българската и руската лингвистична литература по

въпроса за теоретичните параметри на понятието *пространството* в езика. Положителното при това е аналитичното представяне на отделните приноси във функционален, етнолингвистичен и общолингвистичен аспект и направените на тази база обобщения, в контекста на които се разгръщат наблюденията и анализите в следващите глави на труда. Във връзка с това ясно е формулирано разбирането на категорията *пространство* в неговата национално-етническа специфика и историческа променливост. Мотивирано е изведена изходната авторска позиция за представянето на типовете пространствени отношения, изразявани чрез лексико-граматически средства при отчитането на параметрите на дихотомията статика – динамика, екстраполирана в езиковите употреби в общите значения „действие – движение в пространството“ и „месторазположение на предмета спрямо действието или движението в определена точка в пространството“.

Във **Втора глава, назована** „Теоретични основи на изследването“, е представено подробно учението на А. В. Бондарко за функционално-семантичните категории, което определя в концептуалната парадигма на настоящото проучване; изтъкнати са различията между традиционната и функционалната граматика; представена е собствена работна дефиниция за обозначаване на предмета на изследването и е въведен работният термин *локативен експликатор* за обозначаване на структурните елементи на функционално-семантичното поле, изразяващи пространствена семантика. Подчертана е определящата за настоящия анализ характеристика на функционално-семантичните категории в паралел със съответните универсални логически категории, като по своята същност те са определени като езикови категории, чието съдържание се изразява чрез морфологични и неморфологични средства. Посочени са значимите за анализа на локативността като функционално-семантично поле теоретични аргументи.

В тази глава е отделено специално внимание и на понятието *функционално-семантична категория*, разгледано през призмата на българската и руската лингвистична мисъл, на базата на което са направени съществени обобщения, мотивиращи избора на функционалната граматика като оптимална парадигма за тълкуването на съотношението между понятийните и езиковите категории. При това се извеждат като базисни позициите за това, че според функционално-семантичната теория дадена понятийна категория бива репрезентирана в езика чрез ФСК, характеризираща се с полева структура, в която са отчетливо обособени ядро и периферия. Отчита се и положението, че при съпоставка между ФСП на една и съща ФСК в различни езици би могло да се окаже, че в един от тези езици полето е безядрено, тъй като не разполага със специализирани граматични средства за изразяване на съответното понятие.

В **Трета глава**, назована „Функционално-семантично поле на локативността в съвременния български и руски език“, е предложена структурно-семантична класификация на средствата за изразяване на локативни отношения в български и руски език. При това използваните известни теоретични модели са преработени и обогатени с оглед на целите на съпоставителното изследване.

В тази глава убедително и мотивирано се извежда авторската позиция за спецификата на ФСП на локативността (разбирано като синкатегориално поле, заемащо част от макрополето на казуалността), а именно: за липсващото ядро в българския език и за наличието на ядрена грамема (предложен падеж) в руския. Така разграничението между ядро и периферия се налага естествено като ключово за класификацията на локативните експликатори в двата сравнявани езика, тъй като именно то дава възможност на авторката прецизно да очертае рамката, в която да разгърне тази таксономия. Направен е кратък обзор на основните концепции за семантичното съдържание на падежа и падежната полисемия. Застъпва се тезата, че адвербиалните локативни експликатори като най-явен наследник на имена с падежни флексии образуват своеобразно квазиядро на ФСП на локативността в съвременния български език.

Формулирана е и основната хипотеза на изследването, според която независимо от посочената разлика между двата езика по отношение на ядрото на полето, се наблюдават значителни паралели в състава и структурата на полевата периферия. На базата на задълбочен анализ са изведени и основните модели за изразяване на локативността в двата сравнявани езика с оглед на статичността/динамичността на предметната ситуация във ФСП на разглежданата категория.

Четвърта глава в пълно съответствие със заглавието си „Ядро и периферия на ФСП на локативността в съвременния български и руски език“ е посветена на спецификата на това частно ФСП в двата сравнявани славянски езика. Специално внимание е отделено на представянето на класификационна схема на средствата за изразяване на пространствени отношения, които са разположени в периферията на ФСП на локативността. При това е направена своеобразна апробация на нейната функционалност на базата на наблюдения и анализи на примери от съвременната литература и от живата реч. Впечатлява със своята прецизност анализът на лексикалните, морфологичните, синтактичните и фразеологичните ЛЕ, на базата на който авторката умело и пунктуално извежда случаите съответно на симетрия/асиметрия в сравняваните езици.

Справедливо би било да определим тази част от дисертационния труд като адекватна апробация на предложения в предходната глава модел на ФСП на локативността в български

и руски език, базирана на солиден емпиричен материал, внимателно систематизиран и анализиран от Олга Моллова. При това ясно и убедително е разграничена спецификата както в структурата на това ФСП, така и в езиковите средства за изразяване на пространствените отношения в двата славянски езика.

Заключението представя в оценъчен план постигнатите резултати от изследването на ФСП на локативността в съвременния българския и руския език.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Рецензираният дисертационен труд е първото цялостно и детайлно съпоставително изследване на ФСП на локативността в български и руски език, което разширява и допълва досегашните проучвания по темата за *локативността*. Несъмнени са приносите на рецензирания труд както в общотеоретичен, така и в практико-приложен аспект. Осъществената многоспектърна сегментация на ЛЕ би намерила приложение при провеждането на хоризонтални и вертикални срезове при изучаването на пространството във всичките му проекции, а така също би допълнила с нови данни типологичните описания на славянските езици. Регистрираните тъждества, асиметрии и закономерности биха били полезни също и при лексикографската практика: при съставянето на съвременни едоезични и двуезични речници, при изготвянето на специализирани лексикографски издания. Същевременно резултатите от изследването могат да намерят приложение в теорията и практиката на превода и на езиковото обучение.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

По темата на дисертацията са предложени шест самостоятелни публикации в реферирани издания, като пет от тях са представяни като доклади на национални и международни конференции, което е свидетелство за това, че в голямата си част резултатите от проучванията на Олга Моллова са апробирани пред професионална аудитория. Четири от статиите са написани на български, а останалите на руски език. При това в публикации (2), (3) и (4) са представени теоретични и методологични проблеми, свързани с разясняването на понятийния апарат на проучването на *локативността* и на спецификата на парадигмата на функционалната граматика. В публикации (1), (5) и (6) са предложени конкретни наблюдения и анализи на езикови данни от български и руски език в съпоставителен план. Всички статии са съдържателно разширени и доразвити в текста на дисертацията и биха могли да се определят условно като неотделими нейни части, които са достатъчно представителни за резултатите от цялостното дисертационно изследване.

9. Лично участие на докторантката

Дисертационният труд представя своята авторка като отлично подготвен лингвист, който с лекота се ориентира в сложната и многолика научна продукция. Нейната самостоятелност е факт и при работата с теоретичните източници, и при анализирането, систематизирането и моделирането на езиковите явления, и при интерпретирането и обобщаването на резултатите от изследването.

10. Автореферат

Авторефератът в обем от 32 стр. представя пълноценно и адекватно структурата и съдържанието на дисертационния труд, като при това се открояват ясно постигнатите в изследването резултати. Приносите са представени обективно. Положителни страни на текста са отличният научен стил, стегнатостта и аналитичността на изложението, максималната информативност и четивност.

11. Критични забележки и препоръки

11.1. Бележки

В текста на дисертацията като една от основните задачи на проучването е обявено създаването на собствен корпус от ЛЕ в съвременния български и руски език, като при това в заключителната част се твърди, че тя е реализирана (стр. 142). Същевременно даже не са изведени принципите, на базата на които той е структуриран, а най-общо са посочени източниците на емпиричните данни. Не е предоставен достъп до този конструкт. Все пак приемам формулираната задача като изпълнена в известен смисъл, но препоръчвам на докторантката при публикуването на дисертационния труд като книга да уточни, че става дума за предварителен етап от създаването на корпус, доколкото направените прецизни анализи са важна част от лингвистичната база за неговото конструиране.

Не на последно място бих препоръчала на докторантката в бъдещите си трудове, в които ще продължи работа по темата, да заложи на аналитичния за сметка на описателния подход, което би помогнало антропоцентричният аспект да бъде пълноценно представен, а не декларативно заявяван. Тук не мога да не призная, че чест прави на авторката обръщането и към историко-реконструктивен метод. Бих насочила вниманието ѝ и към използването на онтолингвистични данни, които са доказали своята ползотворност при обективизиране на хипотези при реконструкцията на различни езикови феномени.

Текстът би спечелил, ако се избегнат и допуснатите неясноти в изказа, като например при формулирането на четвъртата задача на проучването на стр. 9 в увода: „Създаване на

собствен корпус от ЛЕ в съвременния български и руски език чрез специализирани лексикографски източници“.

Смятам, че има необходимост от преработване на текста на увода с оглед да бъде избегнато усещането за предпоставеност, на което вече беше обърнато внимание по-горе в тази рецензия.

Много разнородно са представени електронните източници, изведени в рубриката **Библиография**. Има необходимост от прецизиране и унифициране на начина на оформянето им. Посочването на връзката или дигиталната библиотека не спестява необходимостта да се посочи списанието, сборника и др., срв.:

- публикации от електронното списание LITERNET, като напр.:

Савова 2007: Савова, И. Категорията текстово време. – В: <Ивелина Савова - Категорията текстово време (litenet.bg)>.

Димова 2004, [http: Димова, А. С. Ние и другите във фразеологията: балканско-европейски измерения.](http://liternet.bg/publish9/ana_dimova/nie.htm) – В: <https://liternet.bg/publish9/ana_dimova/nie.htm>.

- публикации, предоставени за достъп на различни платформи и електронни библиотеки, като напр.:

Сазонова, Бороздина 2010, [http: Сазанова, Т. Ю., Бороздина, И. С. Содержание пространственных концептов как отражение культурного знания.](http://cyberleninka.ru/article/n/soderzhani-e-prostranstvennyh-kontseptov-kak-otrazhenie-kulturnogo-znaniya) УДК 81'37. – В: Cyberleninka, <<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eI2VAw9Imv8J:https://cyberleninka.ru/article/n/soderzhani-e-prostranstvennyh-kontseptov-kak-otrazhenie-kulturnogoznaniya.pdf+%cd=10&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>>.

Сирота 2018: Сирота, Е. Функционально-семантическое поле согласия в современном русском языке: семантика, структура, функционирование. – В: <(usarb.md)>.

Толстая 2011, [http: Толстая, С. М. Пространство и время в языке и культуре.](https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/118262) – В: Digilib, <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/118262>>.

11.2. Въпроси

1. Какво се има предвид, когато в **Увода** се въвежда очакване за експериментално проучване на ЛЕ, за което после изобщо не се и споменава. Срв.: „ЛЕ ще наричаме езиковите репрезентатори – структурни елементи на **ФСП**, изразяващи локативна (пространствена) семантика. Те са обект на експериментално проучване от гледна точка на своя потенциал и степен на фреквентност.“ (стр. 7)

2. В предпоследния абзац на стр. 9 се твърди, че за целите на съзнателно се подбират два типа източници, като обаче не става ясно на базата на какъв критерий те се обособяват. Във връзка с това смятам за необходимо да се назоват тези два типа, тъй като следващите изречения насочват към идеята за разграничаване на базата на странната дихотомия *специализиран – съвременен*, срв.: „Специализираните лексикографски издания представят специ-

фичен пласт на ЛЕ в двата съпоставяни езика. Що се отнася до съвременните източници на ексцерпиран материал (БНК1 и НКРЯ2, български печатни издания 1998 – 2022 г.), те са лакмусът за степента на фреквентност на различните типове локативни средства.“

Направените бележки и коментари по никакъв начин не омаловажават значимите приноси на настоящия труд. Те по-скоро са насочени към оптимизирането на текста и към бъдещи проучвания. При тази широкообхватна тема смятам, че авторката е намерила допустимите граници за нейното първоначално разгръщане, като е заложила рационално на описателния метод, чрез който е постигнала възможно най-пълната дескрипция на таксономичния материал, както и на съпоставителния метод, който ѝ е дал възможност да открие особеностите на всеки от сравняваните езици при изразяването на локативност.

12. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които отговарят на всички на изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Те представляват оригинален принос за съвременната славистика и българистика.

Докторантката Олга Моллова притежава задълбочени теоретични знания в изследователската проблематика, на която се е посветила. Впечатляват положително професионалните ѝ умения за самостоятелно провеждане на научно изследване и за ясно формулиране на ясни и непротиворечиви изводи.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Олга Васкова Моллова Чапърва в област на висше образование: *2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Български език*

13.08.2023. г.

Рецензент:

(проф. д-р Велка Попова)